

Dariusz Kasprzak OFM Cap
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kapłaństwo w starożytności chrześcijańskiej (I–VII w.) – zarys zagadnienia

19 czerwca 2009 roku, w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa papież Benedykt XVI zainaugurował Rok Kapłański, którego zasadniczym tematem jest „wierność Chrystusa, wierność kapłana”. W niniejszym artykule, podejmując powyższą myśl, chcę prześledzić, co na temat kapłaństwa mówią nam najważniejsze źródła chrześcijańskie okresu patrystycznego. Będzie to oczywiście duży skrót fakto- graficzny, ale postaram się przedstawić istotne momenty rozwoju urzędu kapłańskiego od I do VII wieku.

Problematyka chrześcijańskiego urzędu kapłańskiego w I wieku

Posiadamy dziś stosunkowo mało źródeł pisanych, dotyczących genezy chrześcijańskiego kapłaństwa. Kluczowe pozostają dla nas teksty z I i II wieku. Dlatego już na początku należy metodologicznie rozróżnić, co podają nam na temat kapłaństwa chrześcijańskiego same źródła, a co mentalizują hipotezy stawiane na bazie tekstów źródłowych. Odnośnie do genezy kapłaństwa chrześcijańskiego istnieje bowiem sporo teorii teologicznych i socjologicznych¹. Spośród najważniejszych z nich trzeba wymienić: • teorię urzędu kapłańskiego rozumianego jako wytwór kultu w kulturze chrześcijańskiej, dlatego legitymizacja urzędu pochodziłaby od

¹ Por. J.M.-R. Tillard, *Sacerdoce*, DSp XIV, Paris 1990, s. 3–37; E. Cattaneo, *I ministeri nella Chiesa antica. Testi patristici dei primi tre secoli*, Roma 1997, s. 19–32.

wspólnoty wiernych, a bez konieczności odwoływania się do sakramentu święceń²; • teorię hellenizacji judeochrześcijaństwa, skąd miałyby wynikać stopniowa sakralizacja i sakramentalizacja funkcji kapłańskiej³; • teorię οἰκοδεσπότης jako modelu kulturowego⁴ czy • koncepcję *ordo* i jego reprezentacji w Kościele⁵.

Także teologia kapłaństwa wczesnochrześcijańskiego jest dosyć złożona: z jednej strony mamy w NT zapisy o woli Chrystusa Pana będącego sługą wszystkich i kapłaństwie powszechnym wiernych po chrzcie, ale także odniesienia do urzędowego kapłaństwa starotestamentalnego i nowotestamentalnego. Ewangelie i listy NT przekazują nam chrystocentryczną katechezę o Chrystusie Bogu i człowieku, prawdziwym i jedynym Kapłanie Nowego Przymierza, ale posiadamy też jednoznaczne zapisy o ciągłym ustanawianiu przez apostołów rozmaitych urzędów ministrów wczesnochrześcijańskich⁶. Żaden z tekstów NT nie przyznaje jakimkolwiek ministrom chrześcijańskim wyraźnego tytułu kapłańskiego, lecz z drugiej strony powinno się podkreślić za kardynałem Albertem Vanhoye, że na początku

² Por. H. Küng, *Strukturen der Kirche*, Freiburg 1962; Tenze, *Die Kirche*, Freiburg 1969; J. Moingt, *L'avenir des ministères dans l'Église*, „Études” 339(1973), s. 129–141; 441–456; E. Schillebeeckx, *The Church with a human face: a new and expanded theology of ministry*, New York 1985; Tenze, *Church. The human story of God*, New York 1990; krytyka biblijno-patrystyczna dotycząca stanowiska wymienionych teologów wskazuje na tendencyjność ich tezy: A. Vanhoye, H. Crouzel, *Le ministère dans l'Église ancienne. Réflexions à propos d'un livre récent*, „Nouvelle Revue Théologique” 104(1982), s. 722–748; P. Grelot, *Les ministères dans le peuple de Dieu*, Paris 1988.

³ To klasyczne ujęcie teologii protestanckiej odnośnie do genezy urzędu kapłańskiego, por.: K. Barth, *Die Ordnung der Gemeinde*, München 1955; G. Dix, *The Ministry of the Early Church, The Apostolic Ministry*, ed. K.E. Kirk, London 1957², s. 183–303; J.-J. von Allmen, *Il santo ministero nell'idea e nell'intenzione dei Riformati del XVI secolo*, Roma 1971; po tej linii idzie też patrystyczna argumentacja C. Vogel, 'Laica communion contentus'. *Le retour du presbyter au rang des laïcs*, „Revue des Sciences Religieuses” 47(1973), s. 56–122; krytyka stanowiska C. Vogela odnośnie do istoty urzędu kapłańskiego: H. Crouzel, *La doctrine du caractère sacerdotal est-elle en contradiction avec la tradition occidentale d'avant XIIe siècle et avec la tradition orientale?*, „Bulletin de Littérature Ecclésiastique” 74(1973), s. 241–262; J. Galot, *La critique de la doctrine du caractère sacerdotal par C. Vogel*, „Teología del Sacerdocio” 6(1974), s. 279–285.

⁴ Por. *Traditionen der Befreiung*, hrsg. W. Schottroff, W. Stegemann, Band 1: *Methodische Zugänge - Sozialgeschichtliche Bibelauslegungen*, München 1980, s. 77–80.

⁵ Por. Y. Congar, *Ordre et jurisdiction dans l'Église*, [w:] Tenze, *Sainte Église: études et approches ecclésiologiques*, Paris 1963, s. 203–328; P. van Benden, *Aux origines d'une terminologie sacramentelle. Ordo, ordinare, ordinatio dans la littérature chrétienne avant 313*, Spicilegium sacrum lovanien-se, Leuven 1974; D. Powell, *Ordo Presbyterii*, „Journal of Theological Studies” 26(1975), s. 290–328; E.J. Kilmartin, *Ministère et ordination dans l'Église chrétienne primitive*, „La Maison Dieu” 138(1979), s. 49–92.

⁶ Por. R.A. Greer, *The captain of our salvation. A study in the patristic exegesis of Hebrews*, RAC 16, Tübingen 1973, s. 4–58; J. Lécuyer, *Le sacrement de l'ordination. Recherche historique et théologique*, Paris 1983; P. Grelot, *Le sacerdoce comun des fideles dans le Nouveau Testament*, „Esprit et Vie” 94(1984), s. 138–144.

kształtowania się urzędu kapłańskiego w Kościele wspomniane posługi chrześcijańskich ministrów nie były rozumiane jako kontynuacja żydowskiego kapłaństwa. Teksty NT wskazują natomiast, że przed ukształtowaniem się posługi kapłańskiej w chrześcijaństwie nastąpił najpierw rozwój chrystologii kapłańskiej (Hbr) oraz zarys eklezjologii kapłańskiej (1 Pt i Ap). Na pierwszy plan wysunęły się nie ceremonie kapłańskie, ale zbawcze wydarzenie Jedyne Kapłana i Pośrednika Nowego Przymierza, Jezusa Chrystusa. Dlatego, jak podsumowuje A. Vanhoye, kapłaństwo w Kościele nie polega na celebrowaniu obrzędów, ale na przemianie życia poprzez otwieranie się wierzącego na przemieniające działanie Ducha Świętego i impulsy Bożej miłości⁷

Ważna jest także opinia Thomasa Kramma, który zauważa, że istnienie urzędu kapłańskiego wyraża samopoznanie chrześcijaństwa pierwotnego, że jest mianowicie jedynym Kościołem założonym przez Chrystusa. Chrześcijańscy ministrowie służyli Chrystusowi zmartwychwstałemu w Jego Kościele, przepowiadali oni Ewangelię Jezusa oraz sprawowali władzę duchową nad wiernymi. Bez tego urzędu kapłańskiego nie ma Kościoła. Dobrze wiedzieli to gnostycy, którzy negowali znaczenie konstytutywne kapłaństwa dla Kościoła. Kapłaństwo chrześcijańskie rozumiane jako posługa episkopa, prezbitera czy diakona wywodzi się z tradycji apostoelskiej, zakłada autorytet dyscyplinarny i doktrynalny⁸. Dlatego nie są do przyjęcia te teorie teologiczne czy historyczne, które próbują dziś bez historycznego rozczytywania źródeł interpretować urząd kapłański w pierwotnym chrześcijaństwie pojęty jako fakt czysto kulturowy, bez efektywnego autorytetu władzy⁹.

Zagadnienie urzędu kapłańskiego w chrześcijaństwie II wieku

Nowy Testament przekazał Kościołowi I wieku urząd kapłański, którego pochodzenie jest wyraźnie apostoelskie, rozumiane jako posługa w służbie Chrystusa (*diakonia in Christo*)¹⁰. Apostołowie byli gwarantami ciągłości pomiędzy Jezusem przed- i popaschalnym, ale także misjonarzami Chrystusa zmartwychwstałego, założycielami i przywódcami Kościoła. Właśnie apostołowie, w bliskości własnej śmierci, wobec szeregu herezji przekazali innym, wybranym przez siebie chrze-

⁷ Por. A. Vanhoye, *Sacerdoti antichi e nuovo sacerdote secondo il Nuovo Testamento*, Torino 1985, s. 241–242.

⁸ Por. Th. Kramm, *Amt*, RAC, Supplement 3, Stuttgart 1985, s. 350–401.

⁹ Por. J. Lécuyer, S. Heid; *Ministeri (ministeri ordinati)*, NDPAC 2, Genova – Milano 2007, kol. 3283–3284; szerzej na temat teologii kapłaństwa i urzędu kapłańskiego w I wieku zobacz moje artykuły zgłoszone do RBL (numer z 2010 r. poświęcony tematyce kapłaństwa).

¹⁰ Por. J. Colson, *Der Diakonat im Neuen Testament*, [w:] *Diakonia in Christo*, red. K. Rahner, H. Vorgrimler, Freiburg 1962, s. 3–22; Y. Congar, *La gerarchia come servizio secondo il NT e i documenti della tradizione*, [w:] Y. Congar, B.D. Dupuy, *Episcopato e la Chiesa universale*, Roma 1965, s. 87–127; W. Thüsing, *Studien zur neutestamentlichen Theologie*, Tübingen 1995, s. 235–262.

ścijanom własne funkcje apostołskiego nauczania i przewodzenia Kościołom chrześcijańskim. Funkcje prezbiterów, episkopów i diakonów, proroków, nauczycieli były przekazywane we wspólnotach chrześcijańskich także po śmierci samych apostołów¹¹.

Ministrowie ci jednak musieli zawsze zachowywać wierność wobec depozytu nauki i władzy przekazanego przez apostołów. Funkcje ministerialne były otrzymywane i przekazywane kolejnym ministrom kościelnym przez gest nałożenia rąk. W ten sposób w NT rodzi się załączek tradycji i sukcesji apostołskiej: ministrowie Kościoła ustanowieni przez apostołów nie mają autonomii apostołów, ale przewodniczą wspólnocie chrześcijańskiej w imię Chrystusa. Tę ciągłość urzędu kapłańskiego widzimy także pod koniec okresu apostołskiego Kościoła, kiedy umierają ostatni apostołowie, powoli kończy się okres charyzmatyczny Kościoła, a zaczyna okres Ojców Kościoła¹². Co charakterystyczne, ministrowie chrześcijańscy w NT i pismach pozakanonicznych I wieku nie byli nigdy określani terminem „kapłan” (grec. ἱερεύς; łac. *sacerdos*), nie byli też porównywani z instytucją starotestamentalnych lewitów¹³.

Ten okres wędrownych apostołów-misjonarzy Ewangelii, którzy cieszyli się ogromnym autorytetem, a byli wspomagani w swej misji przez proroków i nauczycieli praktycznie zakończył się pod koniec I wieku. Po ścisłym okresie apostołskim owe wspomniane trzy funkcje przestały istnieć w Kościele¹⁴. Ostatnie wzmianki o wędrownych apostołach-misjonarzach znajdujemy w dwóch utworach z okresu Ojców Apostolskich. Dzieło pt. *Pasterz*, autorstwa Hermasa oraz anonimowy utwór pt. *Nauka Dwunastu Apostołów*, czyli *Didache* potwierdzają, że na przełomie I i II wieku istniały jeszcze w Kościele posługi charyzmatyczne, o których w latach 60. I wieku mówił św. Paweł w 1 Kor 12, 18: posługa apostołów (i to nie tylko 11 Apostołów znanych nam z kanonicznych Ewangelii), posługa proroków oraz posługa

¹¹ J. Roloff, *Apostel/Apostolat/Apostolizität, I. Neues Testament*, [w:] Theologische Realenzyklopädie 3, Berlin – New York 1978, s. 430–445; G.G. Blum, *Apostel/ Apostolat/ Apostolizität, II. Alte Kirche*, [w:] Theologische Realenzyklopädie 3, Berlin – New York 1978, s. 445–466; C. Spicq, *Apóstolos*, [w:] *Note di lessicografia neotestamentaria*, vol. 1, (*Supplemento al Grande lessico del Nuovo Testamento*), Brescia 1988, s. 228–239.

¹² H. Schlier, *Elementi fondamentali del ministero sacerdotale nel Nuovo Testamento*, „Rassegna di Teologia” 10(1969), s. 404–415; A. Vanhoye, *Sacerdoti antichi e nuovo sacerdote secondo il Nuovo Testamento*, dz. cyt., s. 59–185.

¹³ Por. J.M. Tillard, *La qualité sacerdotale du ministère chrétien*, „Nouvelle Revue Théologique” 95(1973), s. 481–514; H. Wójtowicz, *Terminologia kapłaństwa w literaturze wczesnochrześcijańskiej (aspekt filologiczny)*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, 59–66; J. Ysebaert, *Die Amtsterminologie im Neuen Testament und in der alten Kirche*, Breda 1994, s. 4–22.

¹⁴ Por. B. Częsz, *Kapłaństwo chrześcijańskie w II wieku*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, s. 67–69.

nauczycieli. Te funkcje charyzmatyczne były spotykane nie tylko w Jerozolimie czy Antiochii, ale także w Rzymie¹⁵ (por. teksty z *Didache* czy u Hermasa, *Pasterz*¹⁶). Potwierdzenie istnienia w okresie poapostolskim wspomnianych funkcji charyzmatycznych znajdujemy również u Euzebiusza z Cezarei¹⁷

Jak zatem doszło do pozostania w Kościele jedynie struktury prezbiterów oraz struktury ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι, które z czasem w III wieku zlały się w jedno kapłaństwo urzędowe? Bardzo dobrze niejednoznaczność terminologiczną dotyczącą początków kapłaństwa chrześcijańskiego tłumaczy hipoteza przedstawiona przez Adalberta Hammana. Zakłada on, że we wspólnotach judeochrześcijańskich I i II wieku podstawową strukturą ministerialną byli prezbiterzy, natomiast we wspólnotach etnochrześcijańskich tamtego okresu podstawową strukturą ministerialną byli ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι. Fuzja obu tych struktur nastąpiła zasadniczo w II i III wieku i tak powstało kapłaństwo monarchiczne, o trójdzielnej strukturze (biskup, prezbiterzy, diakoni)¹⁸.

Odnosnie do struktury prezbiterów, to wydaje się, że wspólnoty chrześcijańskie powstałe z judaizmu posługiwały się tym, co istniało już wcześniej w samym judaizmie, tzw. „radą starszych”, czyli według późniejszego, zdomowionego w greckojęzycznym chrześcijaństwie określenia „radą prezbiterów”¹⁹. Prezbiterzy zatem to nic innego jak żydowska struktura starszych, która była czymś naturalnym dla wspólnot judeochrześcijańskich zakładanych przez apostołów²⁰. Po wypełnieniu się misji apostołów i ustaniu okresu misji charyzmatycznych proroków i nauczycieli to właśnie prezbiterzy przejęły na siebie strukturalny trud tworzenia stałej organizacji Kościoła²¹.

¹⁵ Por. U. Neymeyer, *Die christlichen Lehrer im zweiten Jahrhundert: Ihre Lehrtätigkeit, ihr Selbstverständnis in ihre Geschichte*, Vigiliae Christianae Supplement 4, Leiden 1989; R.R. Noll, *Christian Ministerial Priesthood: A Search for Its Beginnings in the Primary Documents of the Apostolic Fathers*, San Francisco 1993.

¹⁶ Por. *Didache* 11–13: *Schriften des Urchristentums* 2, ed. K. Wengst, Darmstadt 1998, s. 82–86; przekład polski: BOK 10, tłum. A. Świderkówna, Kraków 1998, s. 38–39, Hermas, *Pasterz* 13, 1; 92, 4; 93, 4; 102, 2: *Schriften des Urchristentums* 3, edd. U.H.J. Körtner, M. Leutzsch, Darmstadt 1998, s. 168, 328, 330, 342, przekład polski: BOK 10, s. 219, 279, 280, 284.

¹⁷ Por. Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna* III, 36–37: *Documenta Catholica Omnia*: http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0265-0339,_Eusebius_Caesariensis,_Historia_Ecclesiastica,_GR.pdf (z dnia 30.07.2009); przekład polski: POK 3, tłum. i oprac. A. Lisiecki, Poznań 1924, s. 135–139.

¹⁸ Por. A.-G. Hamman, *Il sacerdote nel secondo secolo*, „Communio” 10(1981), 59, s. 15–24; polska wersja: A.-G. Hamman, *Kapłan w II wieku*, [w:] *Kolekcja Communio* 3. *Kapłaństwo*, Poznań – Warszawa 1988, s. 45–53.

¹⁹ Por. J. Ysebaert, *Die Amtsterminologie*, dz. cyt., s. 60–123.

²⁰ P. Lamarche, *Presbytérat. I. Nouveau Testament et période subapostolique*, DSp XII, Paris 1986, s. 2069–2077.

²¹ Por. A.-G. Hamman, *Kapłan w II wieku*, dz. cyt., s. 46.

Struktura prezbiterów, odziedziczona po synagodze trwała w Kościele chrześcijańskim w II wieku. Widoczna była szczególnie w Kościołach o pierwotnej genezie judeochrześcijańskiej. Z Kościołów I i II wieku, gdzie była obecna, możemy wymienić Kościół Jerozolimy, gdzie prezbiterzy u boku św. Jakuba apostoła, biskopa miasta uczestniczyli w zarządzaniu i decydowaniu. Z innych ważnych Kościołów II wieku, gdzie była obecna struktura prezbiterów należy wymienić Kościoły Aleksandrii oraz Rzymu²². W I wieku prezbiterzy byli ustanawiani w gminach judeochrześcijańskich także przez Pawła i Barnabę (skądinąd znanych przede wszystkim jako apostołowie pogan, czyli socjologicznie jako założyciele Kościołów składających się przede wszystkim z chrześcijan pochodzenia pogańskiego, tzw. etnochrześcijan). Prezbiterzy byli ustanawiani przez apostołów poprzez ryt nałożenia rąk, współuczestniczyli w kierowaniu gminą chrześcijańską, ale byli świadomi, że to apostołowie posiadają najwyższą władzę i autorytet we wspólnocie chrześcijańskiej²³. Co charakterystyczne, św. Justyn Męczennik, judeochrześcijanin, pochodzący z Sychem, kiedy przybył z Palestyny do Rzymu, nic nie wspomina o jakimkolwiek episkopie Wiecznego Miasta, natomiast zna tamtejszą wspólnotę prezbiterów, których określa w odniesieniu do Eucharystii jako tych, którzy kierują zgromadzeniem liturgicznym²⁴.

Struktura „episkop i diakon” (ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι)

Tam, gdzie nie było synagog i wierni chrześcijańscy pochodzili w zdecydowanej większości z rozmaitych środowisk pogańskich, nieposiadających jakichkolwiek więzi organicznych z judaizmem, utrwała się już od czasów apostołskich inna struktura kapłaństwa chrześcijańskiego: ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι, co najlepiej przetłumaczyć jako „episkop i diakon”²⁵. Jak zaznacza A. Hamman, nazwy te nie są ani kultyczne, ani żydowskie. „Episkop” to termin wzięty z administracji świeckiej, określający inspektora, odznaczającego się wyższością urzędu w stosunku do innych urzędników. Natomiast „diakon” to służa, ktoś podporządkowany wyższemu urzędnikowi²⁶. Episkopi i diakoni wg *Didache* 14–15 byli w swych zadaniach porównywani z prorokami i nauczycielami, a celem ich działalności

²² Por. P. Nautin, *L'évolution des ministères au IIe et au IIIe siècle*, „Revue du Droit Canonique” 23(1973), s. 47–58; E. Dassmann, *Ämter und Dienste in den frühchristlichen Gemeinden*, Bonn 1994, s. 34–95.

²³ Por. M. Simonetti, *Presbiteri e vescovi nella chiesa del I e II secolo*, „Vetera Christianorum” 33(1966), s. 115–132; E. G. Jay, *From Presbyter-Bishops to Bishops and Presbyters*, „The Second Century” 1(1981), s. 125–162.

²⁴ Por. Justyn Męczennik, *Apologia* I, 65–67: MPG 6, 428–432; przekład polski: BOK 24, tłum. L. Misiarczyk, Kraków 2004, s. 254–256.

²⁵ Por. J. Ysebaert, *Die Amtsterminologie*, dz. cyt., s. 116–150.

²⁶ Por. A.-G. Hamman, *Kapłan w II wieku*, dz. cyt., s. 47.

była ewangelizacja świata pogańskiego, nauczanie oraz funkcje liturgiczne. Episkopi kierowali wspólnotą etnochrześcijańską, tak jak rada prezbiterów wspólnotą judeochrześcijańską²⁷ Episkopi przewodniczyli Eucharystii, natomiast diakoni byli pomocnikami episkopów, niektórzy spośród diakonów dziedziczyli z czasem funkcję episkopa²⁸.

Oba te terminy znajdujemy u św. Pawła, chronologicznie pierwszy raz w jego *Liście do Filipian* 1, 1, napisanym ok. 56–57 roku. Czytamy tam na początku:

Paweł i Tymoteusz, służy Chrystusa Jezusa, do wszystkich świętych w Chrystusie Jezusie, którzy są w Filipi, wraz z episkopami i diakonami.

W *Didache*, dokumencie pozakanonicznym z końca I wieku z terenu rzymskiej prowincji Syria, czytamy podobnie:

Wybierzcie zatem sobie episkopów i diakonów godnych Pana, ludzi cichych, spokojnych, bezinteresownych, wiarygodnych i wypróbowanych. Oni bowiem pełnią u was także posługę proroków i nauczycieli. Nie gardźcie więc nimi, gdyż należy im się wśród was to samo poważanie, co prorokom i nauczycielom²⁹.

Zdaniem autora *Didache* to wspólnota wybiera dwóch ministrów dla zgromadzenia eucharystycznego, o którym jest mowa w *Didache* 14, co tłumaczy zagajenie „wybierzcie zatem”.

O funkcji episkopów i diakonów w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich mówi nam też trochę św. Klemens w swoim *Liście do Koryntian*, napisanym ok. 96 roku. Klemens podkreślał znaczenie porządku hierarchicznego, wydaje się że nie był judeochrześcijaninem. Chcąc przywrócić porządek hierarchiczny w Kościele w Koryncie, odwoływał się do norm ustanowionych przez samych apostołów: „Nauczając po różnych krajach i miastach, pierwszych spośród nawróconych poddawali próbie Ducha i ustanawiali ich episkopami i diakonami dla przyszłych wierzących” (42, 4). Wybór przyszłych episkopów i diakonów dokonywał się zatem dwustopniowo (por. tamże 44, 2–3): neofici byli poddawani okresowi próby i doświadczenia, potrzeba było następnie zgody całego Kościoła potwierdzającej ów wybór, że są to ludzie czcigodni, służący nienagannie wiernym, z pokorą, spokojnie i umiejętnie³⁰.

²⁷ Por. H. Crouzel, *Les origines de l'épiscopat: fin du Ier siècle, début du IIe*, [w:] *L'évêque dans l'histoire de l'Église*. Publication du centre de recherche d'histoire religieuse et d'histoire des idées 7, Anger 1984, s. 13–20; M. Maccarrone, *L'episcopato nel II secolo e la cattedra episcopale*, [w:] *Problemi di storia della chiesa: La chiesa antica – secoli II–IV*, Milano 1970, s. 85–206.

²⁸ Por. A.-G. Hamman, *Kapłan w II wieku*, dz. cyt., s. 48–49.

²⁹ *Didache* 15, 1–2: Schr.Ur. 2, s. 88; BOK 10, s. 40.

³⁰ Por. Klemens Rzymiski, *List do Koryntian* 44, 1–5: *Fontes Christiani* 15, ed. G. Schneider, Freiburg 1994, s. 170, 172; BOK 10, s. 70–71.

Zdaniem A. G. Hammana w Koryncie za czasów interwencji Klemensa Rzymskiego miała prawdopodobnie miejsce sytuacja złożenia z urzędu nie episkopa, ale prezbiterów. Był to etap, kiedy wspólnota wybierała episkopa i diakona, a jest uderzające, że terminy *πρεσβύτερος* i *ἐπίσκοπος* pozostawały dla chrześcijan synonimami. Podobnie było w przypadku konfliktu kompetencji opisanego w Dz 20, 28; *Liście do Tytusa* 1,5,7 czy przez św. Ireneusza z Lyonu w *Adversus haereses* IV, 26, 2. Antagonizm pomiędzy biskupami a kapłanami czy pomiędzy kapłanami a diakonami miał miejsce jeszcze na początku IV wieku, co poświadcza czy to św. Hieronim na Zachodzie, czy propagacja arianizmu w autonomicznych od biskupów wspólnotach prezbiterów w Kościele aleksandryjskim³¹.

Połączenie struktury prezbiterialnej ze strukturą ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι – kapłaństwo monarchiczne

Struktura prezbiterów zaczęła wchodzić w fuzję ze strukturą episkop-diacon. Proces ten następował stopniowo, w zależności od miejsca i okoliczności. Prawdopodobnie ukształtowała się forma wyboru przewodniczącego gminy chrześcijańskiej, którego w tym momencie można już nazwać biskupem, był on wybierany spośród kolegium prezbiterów. Zdaniem A. Hammana taka forma wyboru przełożonego wspólnoty dobrze tłumaczyłaby czasową synonimiczność nazw prezbiter/episkop w I i II wieku³². Jednym z pierwszych dokumentów pisanych, poświadczających powstanie w chrześcijaństwie kapłaństwa monarchicznego są listy pasterskie św. Ignacego Antiocheńskiego. Ignacy będący trzecim episkopem Antiochii (po św. Piotrze Apostole i po św. Ewodiuszu) przewodził tamtejszemu Kościołowi prawdopodobnie w latach 70–107. W swoich listach zaświadcza, że w jego Kościele istnieje na przełomie I/II wieku trójstopniowa hierarchia: episkop, prezbiter, diakon, a ich funkcje są już jasno określone (por. Ignacy z Antiochii, *Do Filadelfian* 4, 5; Tenże, *Do Trallan* 3, 1)³³.

W Kościele Antiochii na przełomie I i II wieku nie było już najwyższego stopnia hierarchii, apostoła. Nie istniały też w listach Ignacego jakiegokolwiek odniesienia do funkcji charyzmatycznych proroków i nauczycieli, jakie były jeszcze w I wieku, o czym wiemy np. z *Didache*. Stałe struktury Kościoła położyły zatem kres erze charyzmatycznych wędrowców. Od II wieku rozpoczyna się okres coraz

³¹ Por. A.-G. Hamman, *Kapłan w II wieku*, dz. cyt., s. 47–48; C. Dagens, *Hierarchia i wspólnota: podstawy władzy w początkach Kościoła*, [w:] *Kolekcja Communio 3. Kapłaństwo*, Poznań – Warszawa 1988, s. 54–64.

³² Por. A.-G. Hamman, *Kapłan w II wieku*, dz. cyt., s. 49.

³³ Por. Ch. Munier, *À propos d'Ignace d'Antioche: Observations sur la liste épiscopale d'Antioche*, „*Revista delle Science Religiose*” 203(1980), s. 55–73, 126–131; C.P. Hammond Bammel, *Ignatian Problems*, „*Journal of Theological Studies*” 33(1982), s. 62–91.

bardziej stabilnej odpowiedzialności za wspólną chrześcijańską, na której czele stał w początkach tego wieku w niektórych wspólnotach episkop-prezbiter. Pełnił on wobec wspólnoty funkcję *pater ecclesiae*, ojca wspólnoty Kościoła, zarządzającego *domus ecclesiae*, starającego się o relacje z każdym z członków wspólnoty (por. Ignacy, *List do Polikarpa* 4), przewodniczącego/liturga Eucharystii (Ignacy, *Do Rzymian* 7, 3). Episkop-prezbiter winien troszczyć się o najbardziej potrzebujących (wdowy, biednych, niewolników; o to, co jest potrzebą doczesną i o to, co jest potrzebą duchową (Ignacy, *Do Polikarpa* 2, 2). Episkop-prezbiter z II wieku był pasterzem odpowiedzialnym w imieniu Chrystusa za wiernych (Klemens, *Do Koryntian* 44, 3), miał czuwać nad jednością wspólnoty wiary, ale także wspólnoty miłości pomiędzy samymi chrześcijanami. Przeszkody na drodze jedności były rozmaite, np. sama fuzja struktury prezbiterialnej ze strukturą monarchiczną (por. Ignacy, *Do Filadelfian* 3–4), spory pomiędzy judeochrześcijanami a etnochrześcijanami (Ignacy, *Do Efezjan* 10, 3; *Do Filadelfian* 2, 3) i najpoważniejsze, czyli herezje i gnoza podważające jedność wiary chrześcijańskiej³⁴.

Przez II wiek struktura monarchiczna kapłaństwa rozszerzała się na cały Kościół. Kapłaństwo monarchiczne stało się, jak zaświadcza to św. Ireneusz z Lyonu, jedną z reguł prawa chrześcijan: to biskup będzie stał na czele Kościoła lokalnego, jako stróż doktryny i przewodniczący liturgii. Potwierdza to, zdaniem Ireneusza, nieprzerwana tradycja kościelna: od apostołów do prezbiterów i episkopów prezbiterów. Od przełomu II i III wieku już biskup monarchiczny, a nie episkop/prezbiter, jako duchowy pasterz będzie pełnił we wspólnocie chrześcijańskiej rolę jednoczącą, doktrynalną oraz kierowniczą³⁵. W III wieku, jak zaświadcza np. *Tradycja Apostolska*, syryjskie *Didascalia Apostolorum*, świadectwa św. Klemensa Aleksandryjskiego i Orygenesesa oraz Tertuliana z jego okresu katolickiego i św. Cypriana z Kartaginy – istnieją ciągle odwołania się do struktury monarchicznej Kościołów chrześcijańskich, która staje się rzeczywistością całego Kościoła³⁶.

³⁴ Por. A. Vilela, *Le Présbytérion selon saint Ignace d'Antioche*, „Bulletin de Littérature Ecclésiastique” 74(1973), s. 161–186; P. Meloni, *La missione del vescovo in Ignazio di Antiochia e nella liturgia*, [w:] *La formazione al sacerdozio ministeriale*, red. S. Felici, Roma 1992, s. 21–38; C. Riggi, *Il sacerdozio ministeriale nel pensiero di Ignazio di Antiochia*, [w:] *La formazione al sacerdozio ministeriale*, dz. cyt., s. 39–57.

³⁵ Por. B. Czesz, *Kapłaństwo chrześcijańskie w II wieku*, dz. cyt., s. 72–73.

³⁶ Por. G. Bardy, *La théologie de l'Église de saint Irénée au concile de Nicée*, Paris 1947, s. 118–121; V. Saxer, *Vie liturgique et quotidienne à Carthage vers le milieu du 3e siècle*, Città del Vaticano 1969, s. 98 n.; P. Burke, *The monarchical Episcopate at the End of the First Century*, „Journal of Ecumenical Studies” 7(1970), s. 499–518; E. Dassmann, *Zur Entstehung des Monoepiskopats*, „Jahrbuch für Antike und Christentum” 17(1974), s. 74–90; A. Faivre, *Naissance d'une hiérarchie*, Paris 1977, s. 118–120; E. Lohse, *Die Entstehung des Bischofsamtes in der frühen Christenheit*, „Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche” 71(1980), s. 58–73; J. Hainz, *Die Anfänge*

Wymowne jest tutaj świadectwo św. Korneliusza, z około 251 roku w *Liście do Fabiusa*, biskupa Antiochii, gdzie podaje on jako biskup Rzymu stan swego duchowieństwa: 1 biskup, 46 prezbiterów, 7 diakonów, 7 subdiakonów, 42 akolitów, 52 egzorcystów, lektorów i ostiariuszy³⁷.

Teologia kapłaństwa – patrystyczne traktaty o kapłaństwie

Kiedy przekazy pierwszych trzech wieków zdają się być okazjonalnymi wypowiedziami dotyczącymi zagadnienia kapłaństwa, to od IV wieku posiadamy już pierwsze próby systematyzacji tematyki kapłańskiej w chrześcijaństwie. Obok całego mnóstwa doraźnych listów, homilii, katechez czy normatywnego nauczania kościelnego zawartego w tekstach synodalnych i liturgicznych, starożytność chrześcijańska okresu patrystycznego zostawiła nam 7 traktatów poświęconych w całości kapłaństwu. Jak wiemy dzięki literackiej i historycznej krytyce form przekazu wagę wypowiedzi można odczytać już z rodzaju literackiego tekstu, w którym dana wypowiedź się znajduje. Traktaty zajmują tu miejsce najważniejsze. Traktaty o kapłaństwie pojawiły się w Kościele stosunkowo późno, bo dopiero od 2. połowy IV wieku, ich geneza pozostaje w związku z laicyzacją ówczesnego chrześcijaństwa, ale także z rozwojem życia monastycznego oraz ze sporami chrystologicznymi i eklezjologicznymi tamtego czasu. W Kościele zachodnim zachowały się cztery, a w Kościele wschodnim trzy takie traktaty o kapłaństwie chrześcijańskim³⁸.

Na Zachodzie pierwsze dzieło o kapłaństwie napisał w 390 roku św. Ambroży, biskup Mediolanu, a zatytułował je znacząco: *De officiis ministrorum (Obowiązki duchownych)*³⁹. Tworząc ten traktat Doktor z Mediolanu wzorował się częściowo

des Bischofs- und Diakonenamtes, [w:] *Kirche im Werden. Zum Thema Amt und Gemeinde im Neuen Testament*, München – Paderborn – Wien, 1976, s. 91–107; H.J. Vogt, *Zum Bischofsamt in der frühen Kirche*, „Theologische Quartalschrift” 162(1982), s. 221–236; A. Feuillet, *L'évêque intendant et pasteur et le Christ pasteur et grand prêtre de la nouvelle Alliance*, [w:] *Episcopale Munus. Recueil d'études sur le ministère episcopal offert à J. Gijzen*, Assen 1982, s. 1–31; A. Jilek, *Bischof und Presbyterium. Zur Beziehung zwischen Episkopat und Presbyterat im Lichte der Traditio Apostolica Hippolyts*, „Zeitschrift für Katholische Theologie” 106 (1984), s. 376–401; G. Schollgen, *Hausgemeinden, oikos-Ekklesiologie und monarchischer Episkopat, Überlegungen zu einer neuen Forschungsrichtung*, „Jahrbuch für Antike und Christentum” 31(1988), s. 74–90; M. Szram, *Orygenes o kapłaństwie*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, 89–99; J. Słomka, *Orygenes o kapłaństwie i Eucharystii w homiliach o Księdze Kapłańskiej*, „Vox Patrum” 23(2003) z. 44–45, s. 99–117.

³⁷ Por. Cornelius, *Epistola ad Fabium antiochenum episcopum (fragmenta)*: PG 3, 0744A.

³⁸ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie (przeegląd bibliograficzny)*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, s. 49–51.

³⁹ Por. Edycja: *Opera Omnia di Sant'Ambrogio* 13, tekst łac. I.G. Krabinger, G. Banterle, red. G. Banterle, Milano – Roma 1977; przekład polski: PAX 12, tłum. K. Abgarowicz, rewizja tekstu i red. J. Sajdak, J. Wikarjak, Warszawa 1967.

na traktacie Cyserona *De officiis*⁴⁰. Jednak korzystając z zasad pogańskiego stoika, Ambroży wskazał przede wszystkim to, co ważne jest dla chrześcijańskiego kapłana: *honestum et utile*, reguły moralności, a przede wszystkim zaznaczył, że dziedzictwem duchownych chrześcijańskich jest Bóg, dlatego powinni wyróżniać się poszukiwaniem dóbr wiecznych, a nie materialnych, czystością moralną, miłością wiernych, troską o liturgię oraz dyscypliną względem biskupów⁴¹.

Święty Augustyn, biskup północnoafrykańskiego Hippo Regius w napisanym w 400 roku traktacie *De catechizandis rudibus* (*Początkowe nauczanie katechizmu*)⁴² oraz w IV księdze *De doctrina Christiana* (*O nauce chrześcijańskiej*), traktacie napisanym w 427 roku⁴³, omawiając zagadnienie kapłanów jako nauczycieli Kościoła, zaznaczał, że przyjmują oni święcenia przede wszystkim po to, aby służyć wspólnocie chrześcijańskiej. Dlatego winni się odznaczać wiedzą, którą później będą przekazywać innym. W przepowiadaniu powinni kierować się zasadą *uti et frui*, mają też nabyć odpowiednie sposoby nauczania oraz informacje o środowisku, do którego adresują swe nauczanie, a kiedy napotkają na trudności, winni je roztropnie pokonywać⁴⁴.

Święty Grzegorz Wielki, biskup Rzymu, w *Liber regulae pastoralis* (*Księga reguły pasterskiej*) z 590 roku⁴⁵ podkreślał obowiązki duszpasterskie kapłanów, mó-

⁴⁰ Por. M. Testard, *Étude sur la composition dans le «De officiis ministrorum» de saint Ambroise*, Y.-M. Duval, *Ambroise de Milan. XVIe Centenaire de son élection épiscopale*, red. Y.-M. Duval, Paris 1974, s. 155–197.

⁴¹ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 50; więcej na temat kapłaństwa w ujęciu Ambrożego z Mediolanu zobacz: A. Barbieri, *La dottrina sul sacerdozio in sant’Ambrogio*, Muro Lucano 1949; J. Lécuyer, *Le sacerdoce chrétien selon saint Ambroise*, „Revue de l’Université d’Ottawa” 22(1952), s. 104–126; R. Gryson, *Le pretre selon saint Ambroise*, Louvain 1968; K. Gurda, *Nauka o kapłaństwie u św. Ambrożego*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, s. 107–120; M. Navoni, *Il ministero sacerdotale in sant’Ambrogio*, Milano 1997.

⁴² Por. Edycja: Nuova Biblioteca Agostiniana VII/2, tekst łac. edycji mauryńskiej zestawiony z CCSL, red. P. Siniscalco, Roma 2001, s. 175–291; przekład polski: POK 10, tłum. i oprac. W. Budzik, Poznań 1929, s. 3–71.

⁴³ Por. Edycja: Nuova Biblioteca Agostiniana VIII, tekst łac. edycji mauryńskiej, red. M. Naldini i inni, Roma 1992; przekład polski: PSP 22, tłum. i oprac. J. Sulowski, Warszawa 1979, s. 17–134.

⁴⁴ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 50; szerzej na temat teologii kapłaństwa u Augustyna z Hippony zobacz: M.C. Bickersteth, *Preaching and Teaching according to St. Augustine: being a new translation of his „De doctrina christiana” IV and „De catechizandis rudibus”*, London-Oxford 1907; N. Jubany, *San Agustín y la formación oratoria cristiana. Estudio comparado del libro IV „De doctrina christiana” y del „De catechizandis rudibus”*, „Analecta Sacra Tarraconensia” 15(1942), s. 9–22; R. Crespín, *Ministère et sainteté. Pastorale du clergé et solution de la crise donatiste dans la vie et la doctrine de saint Augustin*, Paris 1965; W.R. O’Connor, *The „uti-frui” distinction in Augustine’s Ethics*, „Augustinian Studies” 14(1983), s. 45–62; A. Eckmann, *Teologia kapłaństwa w pismach św. Augustyna*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, s. 131–160; L. F. Bacchi, *The Theology of the Ordained Ministry in the Letters of Augustine of Hippo*, San Francisco 1998.

⁴⁵ Por. Edycja: MPL 77, kol. 13–128; Bibliotheca sanctorum Patrum VII, seria: *Scriptores Medii*

wił dalej o cnotach, jakimi winni się odznaczać, zaznaczał przy tym szczególnie nauczycielskie i wychowawcze obowiązki kapłanów, wreszcie mówił o obowiązku podjęcia refleksji nad samym sobą, zachęcając do praktyki rachunku sumienia. Dla Grzegorza Wielkiego sztuka duszpasterska polega na zachowaniu harmonii pomiędzy kontemplacją a sprawowaniem posług kapłańskich. Biskup jest tym, który jako naczelny pasterz przewodzi chrześcijańskiemu ludowi kapłańskiemu⁴⁶.

Święty Izydor, biskup Sewilii, w *De ecclesiasticis officiis* (*O obowiązkach duchownych*)⁴⁷ omawiał liturgię, formację kandydatów do kapłaństwa. Podkreślał szczególnie ducha czystości, ubóstwa oraz oddania się duchownych posłudze Kościoła. Izydor zwracał uwagę na odpowiednią wiedzę i świadectwo życia, jakie duchowni winni dawać swym wiernym. Powiadał, że godność kapłaństwa wynika z posługi wiernym, a czystość moralna jest konsekwencją zadań przyjętych przez konsekrację, to jest uświęcanie Ciała Chrystusa, czyli Kościoła⁴⁸.

Na chrześcijańskim Wschodzie pierwszy traktat o kapłaństwie napisał św. Jan Chryzostom, biskup Konstantynopola. Dialog *Περὶ ἱερωσύνης* (*O kapłaństwie*), napisany pomiędzy 381 a 386 rokiem⁴⁹, omawia godność i wielkość kapłaństwa, zasady głoszenia słowa Bożego przez kapłana oraz porusza kwestię pracy duszpasterskiej i osiąganie osobistej świętości⁵⁰. Drugim traktatem zadedykowanym kapłaństwu jest dzieło Pseudo-Dionizego Areopagity, *Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς*

Aevi I/2, Roma 1908; przekład polski: *Źródła Monastyczne* 30, tłum. E. Szwarzenberg-Czerny, Kraków 2003, s. 41–264.

⁴⁶ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 50; por. też: J.C. Hedley, *Lex levitarum, or Preparation for the Cure of Souls. With the Regula Pastoralis of St. Gregory the Great*, Westminster 1905; V. Paronetto, *La figura del Predicator nella Regula Pastoralis di Gregorio Magno*, [w:] *Miscellanea Amato Pietro Frutaz*, Roma 1978, s. 167–182; R.A. Marcus, *Gregory's the Great «Rector» and His Genesis*, [w:] Grégoire le Grand, Paris 1986, s. 137–146; S. Sojka, *Intelektualno-duchowa formacja kapłanów według zasad św. Grzegorza Wielkiego*, „Vox Patrum” 24–29(1993–1995), s. 203–208.

⁴⁷ Por. Edycje: MPL 83, kol. 963–1018; CCSL 113, ed. C.M. Lawson, Turnhout 1989; tłum. polskie częściowe, por. W. Stawiszyński, *Bibliografia patrystyczna 1901–2004*, Kraków 2005, s. 336.

⁴⁸ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 50–51; por. J. Janini Cuesta, *La consagración en el rito visigótico*, „Revista Española de Teología” 25(1965), s. 415–427; A. Abad, *El sacerdocio ministerial en la liturgia hispana*, „Teologia del Sacerdocio” 5(1973), s. 351–397; Tenze, *Reconstrucción del «Rito de Ordenación Episcopal Hispánico»*, „Scripta Theologica” 10(1978), s. 849–890; M. Starowieyski, *Przygotowanie do kapłaństwa w Hiszpanii Wizygockiej*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, s. 275–284.

⁴⁹ Por. Edycje: MPG 47, kol. 623–692; CPT 4, ed. J.A. Narin, Cambridge 1906; przekład polski: POK 23, tłum. i oprac. J. Kania, Poznań 1949.

⁵⁰ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., 51; por. W. Kania, *Ideal kapłana według św. Jana Chryzostoma*, „Ateneum Kapłańskie” 46(1947), s. 105–130; A. M. Malingrey, *Le ministère épiscopal dans l'oeuvre de Jean Chrysostome*, [w:] AA.VV, *Jean Chrysostome et Augustin*, Paris 1975, s. 75–89; W. Kania, *Godność i wielkość chrześcijańskiego kapłaństwa według św. Jana Chryzostoma*, „Vox Patrum” 13–15(1993–1995) z. 24–29, s. 121–129.

Ἱεραρχίας (*Hierarchia kościelna*), napisane około roku 500⁵¹. Źródłem hierarchii kościelnej jest wyłącznie Jezus Chrystus, jej zadaniem jest przeprowadzenie wiernych chrześcijańskich drogą oczyszczenia i oświecenia aż do zjednoczenia z Bogiem w wieczności. Na ziemi dokonuje się to poprzez uczestnictwo w sakramentach, rozumienie Boskiego Objawienia oraz spotkanie się w miłości z Bogiem⁵². Autorem trzeciego traktatu o kapłaństwie był Maksym Wyznawca. Napisał on po roku 625 dzieło Ἡ Μυσταγωγία (*Wtajemniczenie*)⁵³, gdzie symbolicznie wyjaśniał liturgię i mówił o interrelacyjnym charakterze boskiego dzieła uzdrowienia i zbawienia (osobowym, kultycznym i kosmicznym). Maksym zwracał uwagę na fakt, że święcenia nakładają na kandydata do kapłaństwa konieczność ogołocenia siebie (kenozy) na wzór Chrystusa. Celem kapłańskiego pójścia za przykładem Zbawiciela jest wyciśnięcie w duszach wiernych znaku Bożego dziecięstwa⁵⁴.

Jak zauważa E. Stanula, autorzy traktatów o kapłaństwie powstałych w Kościele zachodnim bardziej akcentowali godność i świętość wynikającą z funkcji i ich podmiotu. Natomiast autorzy traktatów o kapłaństwie działający w Kościele na Wschodzie podkreślali przede wszystkim tajemnicę Wcielenia Boga, jako jedyne źródło świętości i godności kapłańskiej. Dlatego, kiedy patrystyczni autorzy zachodni konkretyzowali zasady życia kapłańskiego w szeregu norm liturgicznych, dyscyplinarnych i moralnych, to autorzy wschodni podkreślali, że życie kapłańskie stanowi pewnego rodzaju kontynuację arcykapłańskiego zadania Chrystusa⁵⁵.

Zakończenie

Podstawowe teksty patrystyczne ukazują nam, że w I wieku istniały w pierwotnym chrześcijaństwie rozmaite tendencje jak i terminologie dotyczące urzędu

⁵¹ Por. Edycje: MPG 3, kol. 369–569; *Patristische Texte und Studien* 36, ed. G. Heil, Berlin – New York 1991, s. 63–132; przekład polski: tłum. M. Dzielska, [w:] Pseudo-Dionizy Areopagita, *Pisma Teologiczne* II, Kraków 1999, s. 117–198.

⁵² Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 51; I.P. Sheldon-Williams, *The Ecclesiastical Hierarchy of Pseudo-Dionysius*, „Downside Review” 82(1964), s. 293–302 and 83(1965), s. 108–117; P. Scazzoso, *Valore della liturgia nelle opera dello Pseudo-Dionigi*, „La Scuola Cattolica” 93(1965), s. 122–142; A. Golitzin, «Et Introibo ad Altare Dei»: *The Mystagogy of Dionysius Areopagita, with Special Reference to Its Predecessors In the Eastern Christian Tradition*, Analecta Vlatadon 59, Thessaloniki 1994.

⁵³ Por. Edycje: MPG 91, kol. 657–717; Ch.G. Sotiropoulos, Ἡ Μυσταγωγία τοῦ Ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Atene 1993²; przekład polski: niestety brak; przekład angielski: J. Stead, *The Church, the Liturgy and the Soul of Man. The 'Mystagogia' of St. Maximus the Confessor*, Still River (MA) 1982; przekład włoski: R. Cantarella, *S. Massimo Confessore, La Mistagogia ed altri scritti*, Firenze 1990², s. 31–99.

⁵⁴ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 51; I.-H. Dalmais, *Théologie de l'Église et mystère liturgique dans la Mystagogie de S. Maxime le Confesseur*, *Studia Patristica* 13(1975), s. 145–153.

⁵⁵ Por. E. Stanula, *Patrystyczna literatura o kapłaństwie*, dz. cyt., s. 51.

kapłańskiego. Przetrwały tylko dwie struktury pochodzące z okresu apostołskiego: judeochrześcijańscy prezbiterzy oraz etnochrześcijańscy episkopi i diakoni. W wyniku fuzji tych struktur, która dla całego Kościoła dokonała się w III wieku, doszło do powstania kapłaństwa monarchicznego, o trójstopniowej strukturze: biskup, prezbiter, diakon. W pismach autorów chrześcijańskich już od II wieku episkop/prezbiter (u Justyna Męczennika, Klemensa Rzymskiego), a potem już sam biskup (u Tertuliana, Cypriana, Orygenes) jest przedstawiany jako przewodniczący Eucharystii, zaczyna się też rozwijać teologia sukcesji apostołskiej biskupów (Ireneusz z Lyonu), obserwujemy początki sakralizacji urzędu kapłańskiego (Klemens Rzymski). Proces sakralizacji kapłaństwa chrześcijańskiego dokonuje się w III wieku (Tertulian, Cyprian, Orygenes), na Zachodzie proces ten jest, co więcej, ujęty w ramy kodyfikacji liturgicznej (*Tradycja apostołska*). Od III wieku przyjmuje się też niestosowane do tej pory określenie na sam urząd kapłaństwa chrześcijańskiego: grecki Wschód zaczyna stosować na określenie swoich kapłanów, przede wszystkim biskupów terminu – ἱερεὺς, a łaciński Zachód zaczyna stosować na określenie swoich biskupów terminu *sacerdos*. Pod koniec III wieku urząd kapłaństwa chrześcijańskiego posiada w większości Kościołów lokalnych strukturę trójstopniową, jest także określony poprzez funkcję sakralną jako właśnie kapłański, a na pierwszy plan zdecydowanie wychodzi funkcja przewodniczenia liturgii eucharystycznej.

Jak pokazują nam traktaty poświęcone kapłaństwu, od IV wieku w Kościele wschodnim rozwija się wizja sakralna osoby kapłana (Grzegorz z Nazjanzu, Jan Chryzostom, Pseudo-Dionizy), natomiast w Kościele zachodnim rozwija się wizja kultycznego postrzegania urzędu kapłańskiego (Tertulian, Cyprian, tzw. *Tradycja Apostolska*, Ambrożyjaster, Hieronim ze Strydonu). Istnieje też trzeci sposób postrzegania kapłaństwa. Tę wizję możemy określić jako ministerialną: biskup jest widziany jako sługa pośród ludu kapłańskiego (Augustyn z Hippony, Grzegorz Wielki). Dlatego św. Augustyn celowość święceń kapłańskich będzie upatrywał przede wszystkim w służbie wspólnocie chrześcijańskiej, a dla św. Grzegorza Wielkiego biskup jest pasterzem pośród ludu kapłańskiego. Z teologicznego punktu widzenia epoka patrystyczna przekazuje teologii średniowiecznej trójstopniowość urzędu kapłańskiego; następnie tendencje do sakralizacji i sacerdotalizacji posług kapłańskich; trzy modele postrzegania samego kapłaństwa: sakralny, kultyczny i ministerialny; oraz teologię kolegalności biskupów i teologię posługi piotrowej.

The Priesthood in Antiquity (1st-7th century.) An Introductory Study.

Summary

The title “*priest*“ isn’t attached to any Christian ministry in the text of the New Testament Books. The early Christian ministry was not a continuation of the Jewish priesthood. In the New Testament we can follow the development of the Christology (Hbr) and Ecclesiology of priesthood (1 Pt and Apocalypse). The early Christians focused first on the redemptive event of Jesus Christ’s Sacrifice and Jesus as the Mediator of the new covenant. Later only the ministries and priests ceremonies developed. The New Testament handed over the title of priest, which should be understood as a service in Christ (*diakonia in Christo*). The earliest Judeo-Christian communities (the 1st and 2nd century) were governed by the presbyters while the ethno-Christians had the ministry of the ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι. The fusion of these two traditions in the 2nd and 3rd century resulted in the monarchic priesthood, which developed the tripartite structure of bishops, presbyters and deacons. The first efforts to regulate the issue of priesthood appeared in the 4th century. The authors of the Western Church emphasized the dignity and sancticity of the priesthood, which resulted from the function and the object of the priesthood itself. At the same time the Eastern Church emphasized the Mystery of Incarnation as the unique source of the sancticity and dignity of priesthood. From the theological point of view the medieval theology received the tripartite structure of the Church and the tendency to the sacralisation and sacerdotalisation of the priest’s office. The approach was markedly different as regard i.e.: the sacred, cultic, and ministerial, the origin of the theology of the bishops collegiality and the theology of the Peter’s Ministry.